

ORHUN YAZITLARI'NDA KADINLA İLGİLİ SÖZVARLIĞI

Serpil YAZICI ŞAHİN¹

Özet

Türk dilinin tarihî sözcük varlığı içerisinde, zengin bir biçimde karşılanan "kadın" kavramı, doğrudan "kadın" sözcüğünü karşılamasının yanı sıra çeşitli adlandırmalarla kadının o toplumdaki yerini, sosyal statüsünü ve yaşantısını yansıtmaktadır. Türkçenin çeşitli adlandırmalar, birleşmeler ve eklemelerle zengin bir şekilde oluşturduğu "kadın"la ilgili söz varlığı, kadının tarihî görünümünü ve dil kültür değişim sürecini göstermektedir. Türk dilinin ilk yazılı belgeleri olan Orhun Yazıtları da Türkçenin yazılı olarak takip edebildiğimiz dönem içinde "kadın" kavramı ile ilgili söz varlığını görebilmemiz, kadının sosyal statüsünü ve yaşantısının izlerini bulabilmemiz açısından oldukça önemlidir.

Bu bildiriye, Orhun Yazıtları'nda "kadın"la ilgili söz varlığı tespit edilerek, ifade ettikleri ve tarihî süreç içerisinde kazandıkları anlamlarına göre incelenecektir. Söz konusu

¹ Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, serpil.yazici@kocaeli.edu.tr.

kavramların -tespit edebildiğimiz ölçüde- tarihî metinlerdeki kullanılışı ve kazandığı anlamlar ele alınarak çağdaş Türk dillerinde bu sözcüklerin uzantıları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Orhun Yazıtları, Kadın, Söz Varlığı

WOMEN RELATED VOCABULARY İN ORKHON INSCRIPTIONS

Abstract

The “women” concept expressed in a great variety of manners in historical Turkish vocabulary directly correspond to the word “women” reflects the social status and life of women in that society by various naming. Women related rich vocabulary constituted by various naming, compounding and evolutioning by addition shows the historical landscape of women, evolution process of language and culture. The Orkhon inscriptions the first written documents of Turkish is pretty important to see the women related vocabulary, to find the clues of women status and social life point of view in the period can be followed in writing too.

In this study women related vocabulary will be determined in the Orkhon inscriptions, investigated according to expressed and gained meaning in the historical process by categorizing under the topics of Corresponding Vocabulary of “Women” Usage in historical texts of these mentioned concepts is expressed by the

vocabulary and gained meanings. They are discussed as possible corresponding forms in modern Turkic Languages.

Key Words: Orkhon Inscriptions, Women, Vocabulary

Giriş

Eski Türklerde "analık" ve "kahramanlık" nitelikleri ile ön plana çıkan kadın; toplumdan soyutlanmamış, güçlü, nitelikli ve doğurganlık özelliği ile de kutsal bir varlık olarak görülmekte ve bu niteliklerine ithafen toplum içerisinde yerini almaktadır. Kadının günlük yaşamında kazandığı fiziksel (ata binme, kılıç kullanma, savaşabilme vs.) özelliklerinin yanı sıra devlet yönetiminde de yer alması, zamanı geldiğinde Kağan'ın yerine devleti yönetmesi, şöenlerde, törenlerde hatta savaş toplantılarında bile kağanın yanında yer alabilmesi bunun ispatıdır (Savcı 1993: 107; Gömeç 1999: 102). Güçlü bir devlet için çocukları yetiştirmekle mükellef olan kadın, ailede de önemli rol oynamaktadır. Ailede tümüyle ortak, çocuklar üzerinde veraset hakkı da eşittir. Türk töresi kadınına, çocuklarının istikbali hakkında kocası kadar hak ve yetki veriyordu (Sevinç 1987: 51-53). Türklerin sosyal ve siyasal yaşantısı içinde değerli olan kadın İslamiyet öncesi Türk destanlarında da yaratıcı olarak nitelenmekte asıl Tanrı'nın Akana adında dişi bir Tanrı yani Tanrıça olduğuna inanılmaktadır. Kadının toplum içindeki yerinin, sosyal

statüsünün canlı örneklerini bulabildiğimiz Türk dilinin ilk yazılı belgeleri olan Orhun Yazıtları'nda kadından saygı ile söz edilmekte kadının savaşta, siyasi toplantılarda ve sosyal ilişkilerdeki rolü vurgulanmaktadır (Göksel 2000: 135; Sağ 2001: 11-12).

Türk dilinin tarihî sözcükleri içerisinde, zengin bir biçimde karşılanan "kadın" kavramı, doğrudan "kadın" sözcüğünü karşılamasının yanı sıra çeşitli adlandırmalarla kadının o toplumdaki yerini, sosyal statüsünü ve yaşantısını yansıtmaktadır. Türkçenin çeşitli adlandırmalar, birleşmeler ve eklemelerle zengin bir şekilde oluşturduğu "kadın"la ilgili söz varlığı, kadının tarihî görünümünü ve dil kültür değişim sürecini göstermektedir. Türk dilinin ilk yazılı belgeleri olan Orhun Yazıtları da Türkçenin yazılı olarak takip edebildiğimiz dönemi içinde "kadın" kavramı ile ilgili söz varlığını görebilmemiz, kadının sosyal statüsünü ve yaşantısının izlerini bulabilmemiz açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışmamızda Orhun Yazıtları'nda "kadın"la ilgili söz varlığı tespit edilmiş, ifade ettikleri ve tarihî süreç içerisinde kazandıkları anlamlarına göre; "Kadın" Kavramını Karşılayan Sözcükler, "Kadın"ın Sosyal Statüsünü İfade Eden Sözcükler, "Kadın"la İlgili Akrabalık Bildiren Terimler, "Kadın" Kavramı ile İlgili Unvanlar, "Kadın" Kavramı ile İlgili Mitolojik Ögeler; "Kadın" Kavramı ile İlgili Fiiller ve "Kadın" Kavramı ile İlgili İkişmeler başlıkları altında sınıflandırılarak incelenmiştir. Söz

konusu kavramların -tespit edebildiğimiz ölçüde- tarihî metinlerdeki kullanılışı ve kazandığı anlamlar ele alınmış; çağdaş Türk dillerinde bu sözcüklerin uzantıları ortaya konulmuştur.

1. “Kadın” Kavramını Karşılıyan Sözcükler

1.1. *qatun* “katun, kağan eşi”

Räsänen’e göre bu sözcük, Soğdça *xwātūn* "kraliçe" sözcüğünden geçmiştir (Räsänen 1969: 157). Clauson ise Soğdça *xwat*'yn (*xwatēn*) kelimesinden geldiğini ifade etmektedir. Ona göre, kelimenin en eski şekli *xatu:n* olmakla birlikte Türkçede *katu:n* Arapçada ise *xatu:n* şeklinde transkribe edilmiştir (EDPT: 602). *Qatun* sözcüğü Orhun Yazıtları'nda ise "hatun, hakanın eşi" anlamında kullanılmıştır. Orhun Yazıtları'nda *qatun* sözcüğü [...] *ögüm qatun ulayu öglerim ekelerim keliñünüm quunçuyларım bunça yeme tirigi küñ boltaçı erti*. "[...] annem Hatun başta olmak üzere (diğer) annelerim, ablalarım, prenseslerim, bunca hayatta kalanlar cariye olacak idi." (KT: K9). [...] *qañım qağanıñ ögüm qatunıñ kötürmiş teñri* [...] babam hakanı (ve) annem hatunu yüceltmış olan Tanrı [...]" (KT: D25). *umay teg ögüm qatun quutuña inim kültigin er at bultı*. "*Umay misali annem Hatun'un erkeklik adını elde etti*." (KT: D31). *Ögüm ilbilge qatunıñ teñri töpüsinte tutup yügerü kötürti erinç*. "Annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinde tutup (daha) yukarı kaldırdılar şüphesiz." (BK: D10). [...] *ögüm*

qatunuğ kötürügme teñri il berigme teñri [...] "[...] annem Hatunu yücelten Tanrı, (onlara) devlet veren Tanrı[...]" (BK: D21) şeklinde tanıklanmıştır.

Bu sözcük, Uygur Türkçesinde *qatun*, *xatun* "hatun, kraliçe" biçimlerinde tespit edilmiştir (EUTS: 52).

Qatun sözcüğü, Divanü Lûgati't-Türk'te "kadın, hatun, Afrasyab kızlarından olanların adı" (DLT: 138, 376, 410), "(soylu) kadın; karı; ev hanımı" anlamında; Nehcü'l-Ferâdis'te *xatun* "kadın; hanım; (yasal) karı" (NF: 9, 10), Tarama Sözlüğü'nde *qatın* "kadın; hanım" (TS IV: 2355) anlamında kullanılmıştır.

Qatun sözcüğü, günümüz Türk dillerinin çoğunda "kadın, eş" anlamında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde *kadın* "dişi cinsten erişkin insan; evlenmemiş kız; (Eski Türkçede) "bayan" anlamında kullanılan bir unvan; analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri olan; (mec.) hizmetçi", *hatun* "kadın; bayan, hanım; karı, eş; (tar.) yüksek makamdaki kadınlara ve eşlerine verilen unvan" (< 2307, VIII: 2590), *katın* "kadın" (DS VIII: 2683); Azeri Türkçesinde *ğadın* "kadın, yetişkin dişi insan; evli kadın" (AZTS: 440), *xatın* "kadın; hanım" (AZTS: 611), *xatun* "kadın; hanım" (AZTS: 612), Gagauz Türkçesinde *kadına* "kadın hanım"; kadın "kadın" (GTS: 126); Türkmen Türkçesinde (esk.) *xātın* "kadın; hatun" (TTS: 338); Halaç Türkçesinde *kışi* "kadın, karı" (Li 1999: 249)'dir. Karaçay-Balkar Türkçesinde *qatın* "kadın, zevce"

(KMTS: 248); Kırım Tatar Türkçesinde *qadın* "karı" (< Trk.) (Li 1999: 247); Tatar Türkçesinde *xatın* "karı; eş; hatun; kadın" (TATS: 377); Kumuk Türkçesinde *qatın* "karı; kadın" (Li 1999: 247); Başkurt Türkçesinde *qatın* "karı, kadın; avrat" (Ersoy 2012: 58); Kazak Türkçesinde *qatın* "zevce, eş; kadın; korkak, yüreksiz" (KTS: 302); Nogay Türkçesinde *xatın* "kadın; karı" (NRS: 396); Kırgız Türkçesinde *qatın* "karı (zevce); kadın; evli kadın" (KS: 417); Özbek Türkçesinde *xâtin* "kadın; nikâhlı eş" (ÖTİL IV: 4115); Yeni Uygur Türkçesinde ise *qatun*, *xotun* "kadın" (YUTS: 167) biçiminde yaşamaktadır. Karakalpak Türkçesinde (kon.) *qatın* "karı; kadın" (Li 1999: 247); Karay Türkçesinde (ht) *qatın* "kadın," (KRPS: 296); Sarı Uygur Türkçesinde *qatın* "soylu kadın; büyük bir memurun karısı" (Li 1999: 247), Altay Türkçesinde *qadı* "eş; evli kadın" (argo) cadı karı (ATS: 93); Hakas Türkçesinde *xat* "eş; karı; kadın" (HTS: 157); Şor Türkçesinde *qat* "kadın" (Li 1999: 247) Tuva Türkçesinde *qadın* "kadın; çariçe; kraliçe; iskambilde kız" (TUTS: 63); Yakut Türkçesinde *xotun*, "(esk.) hanım; kaynana (kocanın annesi) (Li 1999: 248) anlamlarını karşılamaktadır.

1.2. qız "kız"

Asıl biçimi *qiiz* olan bu sözcük, temel olarak "kız, evlenmemiş kadın" anlamına gelip sık sık "kız evlat, cariyе" gibi daha dar anlamda kullanılmıştır (EDPT: 679).

Bu sözcüğün Orhun Yazıtları'nda "kız (evlat)" anlamında kullandığını görmekteyiz. [...] *eşilik qız oğlun küñ boltı* "[...] hanım olacak kız evlâdınız cariyeye oldu." (KT: D24). *Eşilik qız oğlunın küñ qılığ* "hanım olacak kız evlâdınızı cariyeye yaptınız" (BK: D20). [...] *qızın ertinü uluğ törün oğluma alı birtim.* "[...] Türgiş hakanının kızını pek büyük bir törenle oğluma alıverdim[...]" (BK: K10).

Qız sözcüğü, Orhun Yazıtları'nda olduğu gibi Eski Uygur Türkçesinde de "kız (evlat)" anlamındadır (EUTS: 118).

Divanü Lûgati't Türk'te *qız* "kız evlat; küçük kız; cariyeye" anlamında ve *xız* "kız evlat; küçük kız" (DLT III: 218) biçimiyle de karşımıza çıkmaktadır.

Kutadgu Bilig'de ise *qız* "kız, kız çocuk" anlamında kullanılmaktadır (KB: 1226).

Türkiye Türkçesinde *kız* "dişi çocuk; kız evlat; bakire; dişi birine daha yaşlı biri tarafından seslenirken kullanılan söz; iskambil kağıtlarında kız resimli kağıt; dişi" (TS I: 1316); ağızlarda *gıyz* "kız" (DS VI: 2069); Azeri Türkçesinde *ğız* "dişi evlat, dişi çocuk, bakire" (AZTS: 520); Gagauz Türkçesinde *kız* "kız; kız evlat" (GTS: 150); Türkmen Türkçesinde *ğüz* "küçük kız; genç kız; kız evlat" (TTS: 268); Halaç Türkçesinde *qüz* "kız evlat; bakire"; küçük kız; genç kız; gelinlik kız; görünce"(Li 1999: 206); Karaçay-Balkar Türkçesinde *qız* "genç kız; kız evlat; gelinlik kız" (KMTS: 264); Kırım Tatar Türkçesinde *qız* "küçük kız; kız evlat" (Li 1999: 204); Karay Türkçesinde (k) *qız*

“kız evlat; genç kız” (KRPS: 383); Tatar Türkçesinde *qız* “kız; genç kız; gelinlik kız” (TATS: 179); Kumuk Türkçesinde *qız* “genç kız; kız evlat” (Li 1999: 204); Başkurt Türkçesinde *qız* “kız; evlenmemiş kadın” (Ersoy 2012: 59); Kazakça *qız* “kız; genç kız” (KTS: 342); Nogayc Türkçesinde *qız* “kız; gelinlik kız; kız evlat” (NRS: 196); Hakas Türkçesinde *xıs* "kız; genç kız" (HTS: 176); Kırgı Türkçesinde *qız* “kız; kızcağız; gelinlik kız; kız evlat” (KS: 469); Özbek Türkçesinde *qiz* “küçük kız; genç kız; kız evlat; bakire” (ÖTİL V: 276); Yeni Uygur Türkçesinde *qiz* “kız; genç kız” (YUTS: 240); Karakalpak Türkçesinde *qız* “küçük kız; genç kız; gelinlik kız; kız evlat” (Li 1999: 204); Karay Türkçesinde (ht) *qız* "kız evlat; genç kız" (KRPS: 383); Sarı Uygur Türkçesinde *qız*, *qıs* “küçük kız; genç kız; kız evlat” (Li 1999: 205); Altay Türkçesinde *qıs* “genç kız; evlenmemiş kız; kız evlat” (ATS:109); Tuva Türkçesinde *qıs* “kız” (TUTS: 68); Yakut Türkçesinde *kiis* “küçük kız; genç kız; kız evlat; görümce (kocanın küçük kız kardeşi) (Li 1999: 205); Çuvaş Türkçesinde *xiir* “kız; kız evlat (ÇTS: 269) biçiminde yaşamaktadır.

2. “Kadın”ın Sosyal Statüsünü İfade Eden Sözcükler

2.1. eşilik “hanım olacak, hanım olmaya lâyık”

[...] *tabğaç bodunqa beglik urı oğlin qul boltu, eşilik qız oğlin küñ boltu* ."Tabğaç boduna bey olmaya lâyık erkek evlâdını

kul yaptı." (KT: D7). *Eşilik qız oğluğun küñ qıltıg* "Hanım olacak kız evlâdınızı carıye yaptınız." (BK: D20).

eşilik sözcüğü günümüz Türk dillerinden Özbek Türkçesinde "eşe özgü haller; eşlere özel muamele; dostluk" (ÖTİL V: 65) anlamında yaşamaktadır.

2.2. qatun "katun, kağan eşi"

Orhun Yazıtları'nda *qatun* sözcüğü kağanın eşi anlamında da kullanılmaktadır. [...] *ögüm qatun ulayu öglerim ekelerim keliñünüm quunçuylarım bunça yeme tirigi küñ boltaçı erti.* "[...] annem Hatun başta olmak üzere (diğer) annelerim, ablalarım, prenseslerim, bunca hayatta kalanlar carıye olacak idi." (KT: K9).

Eski Türk toplumunda katunlar, savaşlarda kağanların yanında yer almaktadır. Devlet meclislerine katılabildikleri gibi ayrıca oy sahibidirler. Yabancı devletlerden gelen elçiyi karşılayan heyet arasında katunun da yer aldığı vesikalarda belirtilmektedir (Gömeç 1999: 102).

2.3. qoduz "kadın; dul; kocasız kadın"

Qod- "bırakmak" fiil kökünden türeyen *qoduz* sözcüğü, "dul sözcüğünden daha dar anlamda kocası ölmüş ya da boşanmış, kocası olmayan kadın; yalnız kadın" anlamında kullanılır (EDPT: 608).

qoduz sözcüğü Orhun Yazıtları'nda *qoduz* “kadın; dul; kocasız kadın” anlamında geçmektedir. *Ol yerke ben Bilge Tunyukuk teğürtük için sarıg altun, üriñ kümüş, qız qoduz, eğri tebi, ağı buñsuz kelirti.* " O topraklara (Türk halkını ben Bilge Tunyukuk götürdüğüm için sarı altınları, beyaz gümüşleri, kızları kadınları, hörgüçlü devleri ve ipekli kumaşları fazlasıyla (önümüze) getirdiler." (T: G3/4).

Eski Uygur Türkçesinde *qoduz* sözcüğü “dul kadın” anlamında kullanılmıştır. [...] *yılqısın barımın qızın qodozun kelürtim.* “(Onları yendim ve) at sürülerini, kızlarını (dul) kadınlarını, alıp getirdim.” (EDPT: 608)

Divanü Lûgati't-Türk'te ise *qudhuz* “dul kadın” (DLT I: 365), ve *qudhuz* kökünden türeyen *qudhuzlan-* “dul karı ile evlenmek” (DLT II:267, 268) şeklinde tespit edilmiştir.

2.4. quñçuy “prenseler < Çin. kung çu”

Orhun Yazıtları'nda *quñçuy* “prenseler” anlamında geçmektedir. [...] *ögüm qatun ulayu öglerim ekelerim keliñünüm quñçuylarım bunça yeme tirigi küñ boltaçı erti.* “[...] annem Hatun başta olmak üzere (diğer) annelerim, ablalarım, prenseslerim, bunca hayatta kalanlar cariye olacak idi.” (KT: K9). [...] *siñilim quñçuyuğ birtimiz.* [...] kız kardeşim prensesi verdik. (KT: D20).

quñçuy sözcüğü Divanü Lügati't Türk'te "Hatun'dan bir derece aşağıda bulunan kadın, bike, prenses" (DLT-III: 240) anlamında tespit edilmiştir.

2.5. *kün* “kadın köle, cariyeye”

[...] *eşilik qız oglin kün boltı* " [...] Hanım olacak kız evlâdınızı cariyeye yaptınız." (KT: D7). [...] *ögüm qatun ulayu öglerim ekelerim keliñünüm quñçuylarım bunça yeme tirigi kün boltaçı erti.* "[...] annem Hatun başta olmak üzere (diğer) annelerim, ablalarım, prenseslerim, bunca hayatta kalanlar cariyeye olacak idi." (KT: K9).

Orhun Yazıtları'ndan sonra Uygur Türkçesinde ise *kün* “karavaş, cariyeye” anlamındadır (EUTS: 82).

Kutadgu Bilig'de de bu sözcük değişmeden yaşamış; *kün* “cariye” anlamında karşılanmıştır.

Bu sözcük çağdaş Türk dillerinden Kırgız Türkçesinde *kün* “köle kadın; cariyeye” (KS: 538); *kün* “esire; cariyeye” (KLS: 128) biçimiyle yaşamaktadır.

2.6. *künlüg* “cariyeli, hizmetçili”

Künlüg sözcüğü Orhun Yazıtları'nda “cariyeli, hizmetçili” anlamında kullanılmıştır. *Ol ödke quul quulluğ kün künlüg bolmuş erti.* “O devirde köleler (bile) köleli olmuş idi” (BK: D18).

3. “Kadın”la ilgili Akrabalık Bildiren Terimler

3.1. Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Terimler

3.1.1. *ög* “anne, üvey anne”

“Anne” anlamına gelen ve en eski Türkçe olan *ög* sözcüğü (EDPT: 99) Orhun Yazıtları’nda *ög* “anne; üvey ana” biçiminde geçmektedir. [...] *ögüm qatun ulayu öglerim ekelerim keliñünüm quunçuylarım bunça yeme tirigi küñ boltaçı erti.* “[...] annem Hatun başta olmak üzere (diğer) annelerim, ablalarım, prenseslerim, bunca hayatta kalanlar cariyeye olacak idi.” (KT: K9).

Bu sözcük Uygur Türkçesinde *ög* "anne" anlamında geçmekte (EUTS: 98); bu dönemden sonra yerini ana sözcüğüne bırakmıştır (EDPT: 99).

Ög sözcüğü Çağdaş Türk dillerinde kökeni *ög* olan öksüz sözcüğünde yaşamaktadır.

3.1.2. *ögsüz* “öksüz, anasız”

[...] *ögsüz akin binip tokuz eren sançdı, ordug birmedi.* “...öksüz kıt (at)ına binip tokuz eri mızrakladı, karagâhı (düşmana) vermedi.” (KT: K9).

Bu sözcük, Türkiye Türkçesinde ve Azeri Türkçesinde *öksüz* “annesini veya babasını kaybetmiş çocuk, yetim; bedbaht (AZTS: 943); Gagauz Türkçesinde *üüsüz* “öksüz; annesiz” (GTS: 252); Karaçay-Balkar Türkçesinde *öksüz* “öksüz” (KMTS: 316); Karaçay-Balkar Türkçesinde *öksüz* “öksüz” (Li

1999: 123); Tatarca *üksiz* “öksüz, annesiz” (TATS: 473); Kumuk Türkçesinde *öksüz* (Li 1999: 123); Başkurt Türkçesinde *ükhiiz* “öksüz; annesiz” (TLS: 676); Nogay Türkçesinde *öksiz* “öksüz” (Li 1999: 123); Hakas Türkçesinde *öküis* “öksüz” (HTS: 334); Kırgız Türkçesinde *öksüs, ösküs* “öksüz” (Li 1999: 123); Özbek Türkçesinde *öksiz* "anne-babasız; yetim; bahtsız" (ÖTİL V: 146); Karay Türkçesinde (k) *öksüz, öksiz* “öksüz” (KRPS: 438); Altay Türkçesinde *ösküs* “öksüz” (ATS: 145); Tuva Türkçesinde *ösküs* “öksüz” (TUTS: 87) şeklinde yaşamaktadır.

3.1.3. *siñil* "küçük kız kardeş"

Orhun Yazıtları'nda "küçük kız kardeş" anlamı karşılayan bu sözcük, *siñil* şeklinde tespit edilmiştir. [...] *siñilim qunçuyug birtimiz* "[...] küçük kız kardeşim prensesi verdik" (KT: D20).

Uygur Türkçesinde *siñil* sözcüğü "küçük kız kardeş" (EUTS: 206) anlamında tespit edilmiştir. Divanü Lûgati't-Türk'te de *siñil* "kocanın kendinden küçük kız kardeşi" şeklinde geçmektedir (DLT-I: 457). *Siñil* sözcüğü Çağatay Türkçesinde ise "küçük hemşire" anlamıyla karşılanmaktadır (LÇTO: 552).

Siñil sözcüğü, çağdaş Türk dillerinden Türkiye Türkçesinde (ağ.) silik “kız kardeş” (DS: 3634); Türkmence (ağ.) *siñli* “kız kardeş” (Li 1999:176); Tatar Türkçesinde *siñiil* "küçük kız kardeş" (TATS: 270); Halaç Türkçesinde *siñli* (Li 1999: 177); Başkurt Türkçesinde *hiinlii* “küçük kız kardeş; kız yeğen” (Li 1999: 176); Nogay, Kazak Türkçesinde ise *siñli* "(ablaya karşı)

küçük kız kardeş" (Li 1999: 176); Kırgız Türkçesinde *siñdi* "küçük kız kardeş (büyük kız kardeşe nispeten olup, erkek kardeşe nispeten değildir)" (KS: 655); Özbek Türkçesinde *siñil* "küçük kız kardeş" (ÖTİL III: 509); Yeni Uygur Türkçesinde *siñil* "küçük kız kardeş" (YUTS: 355); Karakalpak Türkçesinde ise *siñli* "(ablaya karşı) küçük kız kardeş" (Li 1999: 176); Karayca (tk) *siñil* "küçük kız kardeş" (KRPS: 475); (h) *silli* "kız kardeş" (KRPS: 474); Sarı Uygur Türkçesinde *siñni* "küçük kız kardeş" (Li 1999: 177); Altay Türkçesinde *sıym* "küçük kız kardeş" anlamında kullanılmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *şiliim* "küçük kardeş; küçük kız kardeş" (ÇS: 155) biçiminde yaşamaktadır.

3.1.4. **çıqan** "teyzezade, kuzen"

Orhun Yazıtları'nda *çıqan* sözcüğü "teyzezade, kuzen" anlamında tespit edilmiştir [...] *tabğaç kağan çıqanı çañ senün kelti*. "Çin imparatorunun yeğeni General Çang geldi." (KT: K13).

Divanü Lûgati't-Türk'te *çıqan* "teyze oğlu" (DLT: 402; NF: 72); *çığan* "teyze çocuğu" (Li 1999: 183) biçiminde geçmektedir.

Günümüz Türk dillerinden Türkmen Türkçesinde *çıqan* sözcüğü Eski Türkçedeki şekli ve anlamıyla yaşamaktadır. *Çıqan* "iki kardeşin (kadın) çocukları arasındaki akrabalık ilişkisi, kuzen" (TTS: 120); Özbek Türkçesinde *çıqân* "kız

arkadaş (ÖTİL IV: 501); Karakalpak Türkçesinde *şıqan* "kız arkadaş"; Sarı Uygur Türkçesinde *çıqan aqa, çıqan ene* "kuzen (Li 1999: 183); Yakut Türkçesinde *sıgan* "kuzen, kuzin" anlamında kullanılmaktadır (Li 1999: 184).

3.1.5. eke "abla"

Clauson'da "(birine göre) kendisinden yaşça büyük ve babasından yaşça küçük olan yakın akraba" yani "yaşça küçük hala" ve "abla" anlamlarına sahip olan sonraları sadece "abla" anlamını taşıyan bu sözcük (EDPT: 100), Orhun Yazıtları'nda *eke* "abla" biçiminde geçmektedir. [...] *ögüm qatun ulayu öglerim ekelerim keliñünüm quunçuylarım bunça yeme tirigi küñ boltaçı erti.* "[...] annem Hatun başta olmak üzere (diğer) annelerim, ablalarım, prenseslerim, bunca hayatta kalanlar cariyeye olacak idi." (KT: K9).

Eke sözcüğü, Uygurca'da da "abla" (EUTS: 70) anlamında kullanılmıştır.

Divanü Lûgat'it-Türk'te de *eke* "abla; görümce, baldız (kocanın veya karının ablası)" anlamında geçmektedir (DLT: 86, 90 III: 7).

Çağatay Türkçesinde, *eke* sözcüğünden türeyen *ekeci* "abla" (Li 1999: 173); *egeçe* "büyük hemşire, abla" anlamlarında kullanılmıştır (LÇTO: 71).

Eke sözcüğü çağdaş Türk dillerinden Türkiye Türkçesi ağızlarında *egeç, egeçi, eci* "abla" (DS V: 1661, 1672); Türkmen

Türkçesinde *ekeci* "kocanın ablasına seslenme biçimi" (Li 1999: 173); Halaç Türkçesinde *äkä* "hala", *äkäçi* "erkek kardeşin karısı" (Li 1999: 174); Karaçay-Balkar Türkçesinde *egeç* "kız kardeş" (KMTS: 190); Tatar Türkçesinde *igäç* "kız yeğen" (TATS: 102); Kumuk Türkçesinde *egeçi* "hala, tezye" (Li 1999: 174); Hakas Türkçesinde *igeçi* "görümce" (HTS: 214); Özbek Türkçesinde *egäçi* "abla; abla (yaşça büyük kadına kadının seslenmesi)" (ÖTİL V: 19); Yeni Uygur Türkçesinde *ägiçe* "abla" (YUTS: 121); Sarı Uygur Türkçesinde (M) *exke* (?) "abla(m)", *yexke* "yaşça büyük kadın", *Suy. (T) heke* "abla(m), (saygı ile) kadın, hanım", *Suy. (L) ehke-sıynı, hikesıynı* "kız kardeşler"; (Li 1999: 174); Yakut Türkçesinde (S) *ağas* "abla; baba tarafından yaşça büyük kadın akraba", *Yak. (B) ağas* "abla" (Li 1999: 174); Çuvaş Türkçesinde *akka* "abla" (ÇS: 2) şeklinde yaşamaktadır. *Eke* sözcüğü Orhun Yazıtları'ndan günümüze kadar bazı ses değişiklikleri geçirerek çağdaş Türk dillerinde de kullanılan kadın akraba terimlerindedir.

3.2. Evlilik Yoluyla Akrabalık Bildiren Terimler

3.2.1. keliğ "gelin"

Kel- "gelmek" fiilinde "(aileye) gelen kişi" anlamında türemiş bir akrabalık terimi olan bu sözcük, "birinin küçük erkek kardeşinin veya oğlunun karısı" anlamında kocanın ağabeyi veya babası tarafından kullanılır. Fakat bu sözcük, daha

genel olarak “gelin (düğündeki)” anlamında kullanılır (EDPT: 719).

Bu sözcük, Orhun Türkçesinde [...] *ögüm qatun ulayu öglerim ekelerim keliünüm quunçuylarım bunça yeme tirigi küñ boltaçı erti*. “[...] annem Hatun başta olmak üzere (diğer) annelerim, ablalarım, prenseslerim, bunca hayatta kalanlar cariye olacak idi.” (KT: K9).

Bu sözcük, Uygur Türkçesinde *kälin* “gelin” (EUTS: 70); Divanü Lûgati’t-Türk’te ise *kelin* “gelin” (DLT I: 404; III 12, 242) şeklinde tespit edilmiştir.

Keliñ sözcüğü çağdaş Türk dillerinin çoğunda "düğündeki gelin; oğulun karısı" anlamında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde *gelin* “evlenme için hazırlanmış, süslenmiş kız veya kadın; bir kimsenin oğlunun karısı; aileye evlenme yoluyla girmiş kadın”; Azeri Türkçesi *gelin* “gelin; (kayın valide de kayın babaya göre) oğulun eşi; çok güzel, süslü, beğenilen şey; oyuncak bebek” (AZTS: 486); Gagauz Türkçesinde *gelin* “gelin; genç kadın; nişanlı” (GTS: 101); Türkmence *gelin* “gelin” (TTS: 248); Halaçça *kälün, kälin, käliin* “gelin (düğündeki)” (Li 1999: 317); Karaçay-Malkar Türkçesinde *kelin* “gelin” (KMTS: 253); Tatar Türkçesinde *kilän* “gelin” (TATS: 149); Başkurtça *kiliin* “gelin (oğulun karısı); küçük erkek kardeşin karısı” (Li 1999: 316); Kazak Türkçesinde *kelin* “gelin” (HTS: 226); Nogay Türkçesinde *kelin* “gelin (oğulun karısı); erkek kardeşin karısı” (Li 1999: 315); Hakas Türkçesinde *kiliin* “gelin” (HTS:

244); Kırgızca *kelin* “gelin; gen kadın” (KS: 434); Özbek Türkçesinde *kelin* "yeni evlenmiş genç kadın; *gelin* (oğlunun karısı); küçük kardeşin karısı; yaşça küçük akrabanın karısı" (ÖTİL II: 346); Yeni Uygur Türkçesinde *kälin* “gelin”; kälincek “gelin; yeni evli gelin (genç gelin) (YUTS: 197); Karakalpak Türkçesinde *kelin* “gelin (oğulun karısı)” (Li 1999: 316); Karay Türkçesinde (k) *k'elin* “gelin (düğündeki)” (KRPS: 390); Sarı Uygur Türkçesinde *k'elin* “gelin (oğulun karısı)” (Li 1999: 316); Altay Türkçesi *kelin* “gelin” (ATS: 104); Tuv Türkçesinde *kelin* “gelin” (TUTS: 67); Yakutça *kiyit, kiyiit caxtar* “gelin (Li 1999: 316); Çuvaş Türkçesinde *kin* “gelin; oğul karısı” (ÇTS: 112).

3.2.2. **yutuz** “eş, zevce, harem”

Orhun Yazıtları'nda bu sözcük "eş, zevce, harem" anlamında kullanılmıştır. [...] *oğilin yutuzin anta altım* (BK: D38) [...] çocuklarını (ve) kadınlarını orada gasp ettim.

Eski Uygur Türkçesinde ise *yutuz* "zevce, eş" (EUTS: 199) anlamında geçmektedir.

4. “Kadın” Kavramı ile ilgili Unvanlar

4.1. **İlbilge** “Bilge kağanın eşinin unvanı”

İlteriş Kağanıĝ ögüm İlbilge Katanıĝ tenri töpüsinte tutup yügerü kötürmiş erinç. “İlteriş Hakanı (ve) annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup (daha) yükseğe kaldırmışlar muhakkak ki” (KT: D11).

5. “Kadın” Kavramı ile ilgili Mitolojik Ögeler

5.1. umay “tanrıça adı; Türk mitolojisinde doğum ve bereketin sembolü olan en önemli tanrıça”

Umay sözcüğü Orhun Yazıtları’nda “tanrıça adı” anlamında kullanılmıştır. *umay teg ögüm qatun qutıña, inim Kül Tigin er at bultı. “Umay gibi annem hatunun kutu sayesinde, kardeşim Kül Tigin erkeklik adını elde etti.* (KT: D31).

Çağdaş Türk dillerinden Kırgız Türkçesinde *umay* “efsanevî bir kuştur ki yuvasını havada yapar, hümâ; çocuklar hâmisi olan efsanevî bir kadın” (KS: 783); Karaçay-Malkar Türkçesinde *umay biyçe* “kadın ve çocukları koruyan tanrıça” (KMTS: 418) biçiminde yaşamaktadır.

6. “Kadın” Kavramı ile ilgili Fiiller

6.1. küñed- “cariye olmak”

küñ “kadın köle, cariye” isim kökünden türeyen sözcüğü *küñed-* fiili Orhun Yazıtları’nda “cariye olmak” anlamında kullanılmıştır [...] *bodunuğ küñedmiş quuladmış bodunuğ* [...] “[...] halkı, cariye olmuş, kul olmuş halkı [...]” (KT D13).

Bu sözcük günümüz Türk dillerinden Türkmen Türkçesinde *kündele-* “pranga, kelepçe vurma” (TTS: 429) biçiminde yaşamaktadır.

7. “Kadın” Kavramı ile ilgili İkilemeler

7.1. qız qoduz “kız kadın”

İkilemeler bakımından zengin olan Orhun Yazıtları’nda kadınla ilgili ikilemeler de kullanılmıştır. *Ol yerke ben Bilge Tunyukuk teğürtük üçün sarıĝ altun, ürünj kümüş, qız qoduz, eĝri tebi, aĝı buınsuz kelirti.* " O topraklara (Türk halkını ben Bilge Tunyukuk götürdüğüm için sarı altınları, beyaz gümüşleri, kızları kadınları, hörgüçlü devleri ve ipekli kumaşları fazlasıyla (önümüze) getirdiler." (T: G3/4).

7.2. küñ quul “cariye ve köle, kul köle”

[...] *kaĝanı ölti, bodunı küñ quul boltı.* “[...] kaĝanı öldü, halkı (da) kul köle oldu” (KT: D20).

7.3. küñedmek kuladmak “cariye ve köle olmak; kul köle olmak”

Yeti yüz er bolup elsiremiş, kaĝansıramış, bodunuĝ küñedmiş quladmış [...] "Yediyüz kişi olup, hakansız kalmış halkı cariye olmuş, kul olmuş halkı..." (KT: D13)

Sonuç

Türkçenin sözvarlığı içerisinde geniş bir yer tutan "kadın" kavramı, Orhun Yazıtları'nda da bu zenginliği göstermektedir. Orhun Yazıtları'nda kadınla ilgili sözvarlığı incelendiğinde Türkçenin Orhun Yazıtları'ndan sonra geniş coğrafyalara yayılması buna istinaden çeşitli kollara ayrılmasıyla zenginleşmesini, bugünkü Türk dillerine baktığımızda tanımlamaktayız. Özellikle akrabalık terimleri bakımından zengin olan Türk dili, "kadın" için kullanılan akrabalık terimleri ve diğer kavramlar bakımından da oldukça çeşitlilik göstermektedir.

Orhun Yazıtları'nda tespit ettiğimiz sözcüklerin on yedisi isim çıkan "teyzezade, kuzen"; *eke* "abla"; *qatun* "katun, kağan eşi"; *keliñ* "gelin"; *eşilik* "hanım olacak, hanım olmaya lâayık"; *qız* "kız"; *qoduz* "dul kadın" *qunçuy* "prensese"; *künj* "kadın köle, cariyese"; *künlög* "cariyeli, hizmetçili"; *ög* "anne, üvey anne"; *ögsüz* "öksüz, anasız"; *siñil* "kız kardeş"; *umay* "tanrıça adı"; *yutuz* "eş, zevce, harem"; *il bilge* "Bilge kağanın eşinin unvanı"; *siñil* "küçük kız kardeş"); biri fiil (*künjed-* "cariye olmak"); ikisi de ikileme (*qız qoduz* "kız, kadın"; *künj kul* "cariye ve köle, kul köle") şeklindedir. Söz konusu sözcüklerden altısı kadın akrabalık adları, yine altısı kadının sosyal statüsü ifade eden sözcükler; ikisi ise kadın için kullanılan unvanlardır. Tespit edilen "kadın" ile ilgili söz varlığının bazıları sadece Türkçenin

tarihî dönemlerine özgü kalmış; bazıları sadece ağızlarda yaşıyor olsa da günümüze kadar gelmiştir.

Kısaltmalar

AL: Besim Atalay (1970): *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*, Ankara.

ATS: Emine Gürsoy Naskali, vd. (1999): *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara.

AZTS: Seyfettin Altaylı (1994): *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul.

BK: *Bilge Kağan Yazıtı*.

ÇS: H. Paasonen (1950): *Çuvaş Sözlüğü*, İstanbul.

ÇTS: Bülent Bayram (2007): *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük*, Konya.

DLT: Besim Atalay (1939-1940): *Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi I-III*, Ankara.

_____, (1943): *Divanü Lûgati't-Türk Dizini "Endeks"*, Ankara.

DS: Türk Dil Kurumu (1963-1982): *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII*, Ankara.

EDPT: Sir Gerard Clauson (1972): *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.

EUTS: Ahmet Caferoğlu (1968): *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul.

GTS: G.A. Gaydarci vd. (1991): Gagauz Türkçesinin Sözlüğü, Ankara.

HTS: Ekrem Arıkoğlu (2005): Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük, Ankara.

KB: Reşit Rahmeti Arat (1947): *Kutadgu Bilig I*, Metin, İstanbul.

_____, (1959): *Kutadgu Bilig II*, Tercüme, İstanbul.

_____, (1979): *Kutadgu Bilig III*, İndeks, İstanbul.

KMTS: Ufuk Tavkul (2000): Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, Ankara.

KRPS: N. A. Baskakowa, vd. (1975): *Karaimsko-russko-pol'skiy slovar'*, Moskva.

KS: K. K. Yudahin (1988): *Kırgız Sözlüğü*, Ankara.

KT: *Kül Tigin Yazıtı*.

KTS: Kenan Koç vd. (2003): *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara.

LÇTO: (H.1298): Şeyh Süleyman Efendi, *Lügat-ı Çagatay ve Türkii-i Osmānii*, İstanbul.

NF: Aysu Ata (1998): *Nehcü'l-Ferâdis III Dizin-Sözlük*, Ankara.

NRS: N. A. Baskakowa (1963): *Nogaysko Russkiy Slovar'*, Moskva.

ÖTİL: *Özbek Tiliniñ İzâhlı Luğati* (2007): Özbekistan Respublikası Fenler Akademiyası Alişir evayi Namıdaki Til ve Edebiyat Enstitüsü, Taşkent.

T: *Tunyukuk Yazıtı.*

TATS: Fuat Ganiyev vd. (1997): *Tatarca Türkçe Sözlük*, Kazan Moskva.

TKS: Gülzura Cumakunova (2005): *Türkçe Kırgısça Sözlük*, Bişkek.

TLS: A. Bican Ercilasun vd. (1991): *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Ankara.

TS I: Türk Dil Kurumu (1998): *Türkçe Sözlük*, Ankara.

TS II: Türk Dil Kurumu (1963-1977): *Tarama Sözlüğü I-VIII*, Ankara.

TTS: Talat Tekin vd. (1995): *Türkmence Türkçe Sözlük*, Ankara.

TUTS: Ekrem Arıkoğlu vd. (2003): *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, Ankara.

YUTS: Emir Necipoviç Necip (1995): *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara.

Kaynaklar

Altaylı, Seyfettin (1994): *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları.

Arat, Reşit Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig III İndeks*, İstanbul.

Arıkoğlu, Ekrem (2005), *Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Akçağ Yayınları.

- _____ (2003), Tuva Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay.: 822.
- Ata, Aysu (1997), Kısâsü'l-Enbiyâ II Dizin, Ankara: TDK Yayınları, _____, (1998), Nehcü'l-Ferâdis III Dizin-Sözlük, Ankara: TDK Yayınları.
- Atalay, Besim (1991), Divanü Lûgat-it-Türk Dizini, Ankara: TDK Yayınları.
- Baskakowa, N. A. (1963), Nogaysko Russkiy Slovar', Moskva. _____, vd. (1975): Karaimsko-Russko-polskiy Slovar', Moskva.
- Bayram, Bülent (2007), Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük, Konya: Tablet Yayınları.
- Binler, Mehmet Ziya (2007), Türk Dünyası Aile ve Akrabalık Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Caferoğlu, Ahmet (1993), Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Ankara: TDK Yayınları: 260.
- Clauson, Sir Gerard (1972), An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford.
- Cumakunova, Güلزura (2005), Türkçe Kırgısça Sözlük, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yay.: 74, Sözlük Dizisi: 2.
- Çağatay, Saadet (1962), "Türkçede 'Kadın' İçin Kullanılan Sözcükler", TDAY-Belleten 1962, Ankara: TDK Yayınları.

- Ercilasun, A. Bican vd. (1991), Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Ankara: Kültür Bakanlığı: 1371, Kaynak Eserler: 54.
- Erdal, Marcel (1991), Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the Lexicon, Harrassowitz-Wiesbaden.
- Ersoy, Habibe Yazıcı (2012), Başkurt Türkçesinde “Kadın” ile İlgili Söz Varlığı, Konya: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Gabain, A. Von. (2003), Eski Türkçenin Grameri, (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yayınları.
- Ganiyev, Fuat vd. (1997), Tatarca Türkçe Sözlük, Kazan-Moskva.
- Gaydarci G.A. vd. (1991), Gagauz Türkçesinin Sözlüğü, Ruşçadan Aktaranlar: İsmail Kaynak, A. Mecit Doğru, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.: 1294, Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi: 16.
- Göksel, Burhan (1993), Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gömeç, Saadettin (1999), Kök Türk Tarihi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, Akartürk (2006), “Tarihi Türk Dilinin Söz Varlığına Katkıları: Kadınlı İlgili Kelimeler Üzerine”, Ankara: Bilkent Üniversitesi 1. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildiriler.

- Kazak Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi (2008), Kazakistan Respublikasınıñ Madeniyet Xane Akparat Ministrliği Til Komiteti, Almatı.
- Koç, Kenan vd. (2003), Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Li, Yong-Söng (1999), Türk Dillerinde Akrabalık Adları, İstanbul: Simurg Yayınları.
- Naskali, Emine Gürsoy, vd. (1999), Altayca-Türkçe Sözlük, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay.: 725.
- Necip, Emir Necipoviç (1995), Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, Rusçadan Çev. İklil Kurban, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay.: 615.
- Özbek Tilinin İzahlı Lugati I/II. Moskva: 1981.
- Paasonen H. (1950): Çuvaş Sözlüğü, Çev. Türk Dil Kurumu Çevirmenleri, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- Pilancı, Hülya (2002), “Anadolu Ağızlarında Kadın İçin Kullanılan Sözler Üzerine Bir İnceleme”, Kadın/Woman 2000 Kadın Araştırmaları Dergisi, Journal for Woman Studies, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yay., C.III, S. 2.
- Rásonyí, László (1963), “Türklükte Kadın Adları”, TDAY-Bellekten 1963, Ankara: TDK Yayınları.

- Sağ, Vahap (2001), "Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C. 2, S. 1: 11-12.
- Savcı, Kemal (2001), Cumhuriyetin 50. Yılında Kadın, Ankara: Cihan Matbaası.
- Sevinç, Necdet (1987), Eski Türkler'de Kadın ve Aile, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şeyh Süleyman Efendi (H.1298). Lügat-ı Çağatay ve Türkii-i Osmānii, İstanbul.
- Tavkul, Ufuk (2000), Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay.: 770.
- Tekin, Talat (1960), “‘Amca’ ve ‘Teyze’ Kelimeleri Hakkında”, TDAY-Belleten 1960, Ankara: TDK Yayınları.
- _____, vd. (1995), Türkmence Türkçe Sözlük, Türk Dilleri Araştırma Dizisi: 18, Ankara: Simurg Yayınları.
- _____, (2003), Orhon Yazıtları - Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk, Yıldız Dil ve Edebiyat Dizisi: 1, İstanbul.
- Yudahin, K. K. vd. (1988): Kırgız Sözlüğü, Atatürk Kültür, Çev.: Abdullah Taymas, Ankara: Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay.: 121.

Ekler

**Tablo 1: Orhun Yazıtları'nda Kadımla İlgili Söz Varlığının
Çağdaş Türk Dillerindeki Karşılıkları**

Orhun Yazıtları	<i>çığan</i>	<i>eke</i>	<i>eşilik</i>	<i>qatun</i>	<i>kelin</i>	<i>qız</i>	<i>küy</i>	<i>küyed-</i>	<i>ögsüz</i>	<i>siñil</i>	<i>umay</i>
Türkiye T.		(ağ.) egeç, egeçi, eci		<i>kadın</i>	<i>gelin</i>	<i>kız</i>			<i>öksüz</i>	<i>silik</i>	
Azeri T.				<i>ğadın</i>		<i>gız</i>			<i>öksüz</i>		
Gagauz T.				<i>kadına</i>	<i>gelin</i>				<i>üüsüz</i>		
Türkmen T.	<i>çıqan</i>	<i>ekeci</i>		<i>xâtin</i>	<i>gelin</i>	<i>ğüz</i>		<i>künde-</i>		<i>siñli</i>	
Halaç T.		<i>äkä</i>		<i>kişi</i>	<i>kälün, kälün, kältin</i>	<i>qüz</i>					
Karç.-Balk. T.		<i>egeç</i>		<i>qatın</i>	<i>kelin</i>	<i>qız</i>			<i>öksüz</i>		<i>umay biçe</i>
Kırım Tat. T.				<i>qadın</i>		<i>qız</i>			<i>öksüz</i>		
Tatar T.		<i>igäç</i>		<i>xatın</i>	<i>kilän</i>	<i>qız</i>			<i>üksüz</i>	<i>siñil</i>	
Kumuk T.		<i>egeçi</i>		<i>qatın</i>		<i>qız</i>			<i>öksüz</i>		
Başkurt T.				<i>qatın</i>	<i>kiliin</i>	<i>qız</i>			<i>ühiz</i>	<i>hiinli</i>	
Kazak T.				<i>qatın</i>		<i>qız</i>				<i>siñli</i>	
Nogay T.				<i>xatın</i>	<i>kelin</i>	<i>qız</i>			<i>öksüz</i>	<i>siñli</i>	
Hakas T.		<i>igeçi</i>		<i>xat</i>		<i>xıs</i>			<i>öküs</i>		
Kırgız T.				<i>qatın</i>	<i>kelin</i>	<i>qız</i>	<i>küy</i>		<i>öksüs, ösküs</i>	<i>siñdi</i>	<i>umay</i>
Özbek T.	<i>çıqân</i>	<i>egäçi</i>	<i>eşilik</i>	<i>xâtin</i>	<i>kelin</i>	<i>qüz</i>			<i>öksüz</i>	<i>siñil</i>	
Yeni Uyg. T.		<i>ägiçe</i>		<i>qatun, xotun</i>	<i>kälün, kälünçek</i>	<i>qız</i>				<i>siñil</i>	
Karakalpak T.	<i>şıqan</i>			<i>qatın</i>	<i>kelin</i>	<i>qız</i>				<i>siñli</i>	
Karay T.				<i>qatın</i>	<i>k'elin</i>	<i>qız</i>			<i>öksüz, öksüz</i>	<i>siñil, silli</i>	
Sarı Uyg. T.	<i>çıqan aqa, çıqan ene</i>	<i>exke, yexke</i>		<i>qatın</i>	<i>k'elin</i>	<i>qız qıs</i>				<i>siñni</i>	
Altay T.				<i>qadut</i>		<i>qıs</i>			<i>ösküs</i>	<i>siñin</i>	
Tuva T.				<i>qadın</i>	<i>kelin</i>	<i>qıs</i>			<i>ösküs</i>		
Yakut T.	<i>şıgan</i>	<i>ağas</i>		<i>xotun</i>		<i>kiis</i>					
Cuvaş T.		<i>akka</i>			<i>kin</i>	<i>xiir</i>				<i>şilliim</i>	

